

การประเมินระยะพัฒนาการของถั่วเหลืองในสภาพแล้ง^{1/}
Assessment of Soybean Growth Stages in Response to Drought Stress^{1/}

ผู้ทำสัมมนา
อาจารย์ที่ปรึกษา

ณัฐริกา รื่นเริง^{2/}
ดร. ภัทร์ลดา สุธรรมวงศ์^{3/}

บทคัดย่อ

ถั่วเหลืองเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ ซึ่งการเพาะปลูกถั่วเหลืองของหลายประเทศต้องอาศัยน้ำฝนมากกว่า 90% แต่เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศทั่วโลก รูปแบบการตกของฝนที่ไม่สม่ำเสมอได้สร้างภัยคุกคามอย่างยิ่งต่อการผลิตถั่วเหลือง การศึกษานี้จึงวิเคราะห์ผลกระทบของความเครียดแล้งในระยะพัฒนาการต่างๆของถั่วเหลือง ได้แก่ ผลกระทบการเจริญเติบโตทางลำต้นและใบ พบว่าความสูงของต้นลดลงเมื่อเทียบกับกลุ่มควบคุม และไม่สามารถฟื้นตัวได้หลังพ้นช่วงความแห้งแล้ง ปริมาณคลอโรฟิลล์ลดลงในปีแรกและเพิ่มขึ้นในปีที่สอง อัตราส่วนฟลูออเรสเซนซ์ของคลอโรฟิลล์ลดลงในปีแรกและฟื้นตัวในปีที่สอง ค่าอุณหภูมิความร้อนของใบเพิ่มขึ้นในปีแรกและลดลงในปีถัดมา ผลกระทบในช่วงระยะออกดอก พบว่าอัตราการสังเคราะห์แสงลดลงในช่วง 15-45 วันหลังออกดอก ชีวมวลของลำต้นและน้ำหนักเมล็ดลดลง ความแห้งแล้งในระยะกลางถึงปลายของการพัฒนาเมล็ดส่งผลให้ปริมาณแป้งในใบลดลง แต่ปริมาณซูโครส ฟรุกโตส และกลูโคสในใบเพิ่มขึ้น ส่วนผลกระทบในระยะติดเมล็ด พบว่าปริมาณคลอโรฟิลล์และพื้นที่ใบจำเพาะลดลง อีกทั้งยังส่งผลให้จำนวนฝักและน้ำหนักเมล็ดลดลงอย่างมีนัยสำคัญ ในทางตรงกันข้ามเมล็ดที่ติดฝักจะได้รับอาหารสะสมมากขึ้น น้ำหนักเมล็ดเพิ่มขึ้นแต่จำนวนเมล็ดลดลง อย่างไรก็ตาม การพัฒนาพันธุ์ถั่วเหลืองให้มีความทนทานต่อความแห้งแล้ง และการจัดการน้ำในระยะที่สำคัญของถั่วเหลืองจึงเป็นแนวทางสำคัญในการเพิ่มผลผลิตของถั่วเหลืองในพื้นที่ที่ต้องเผชิญกับภัยแล้ง

คำสำคัญ ถั่วเหลือง; ความเครียดแล้ง; ระยะพัฒนาการ; สรีรวิทยา

^{1/}เอกสารประกอบรายวิชา 1201 480 สัมมนา

^{2/}นักศึกษาชั้นปีที่ 4 ภาควิชาพืชไร่ คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

^{3/}อาจารย์ประจำภาควิชาพืชไร่ คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

บทนำ

ถั่วเหลือง (*Glycine max* L.) เป็นแหล่งโปรตีนและน้ำมันที่สำคัญสำหรับการบริโภคของมนุษย์และสัตว์ ถั่วเหลืองมีบทบาทสำคัญในระบบการเกษตรและเศรษฐกิจโลก เนื่องจากมีความสามารถในการตรึงไนโตรเจนในดิน ช่วยปรับปรุงความอุดมสมบูรณ์ของดินและลดการใช้ปุ๋ยเคมี นอกจากนี้ยังรวมถึงเป็นวัตถุดิบในอุตสาหกรรมอาหารและพลังงานชีวภาพ อีกทั้งถั่วเหลืองยังเป็นพืชที่มีการปลูกมากรองมาจากข้าวโพด โดยประเทศที่มีการปลูกถั่วเหลืองมากที่สุด คือ บราซิล ซึ่งครองพื้นที่ปลูก 39% ของการผลิตทั้งโลก (USDA, 2023) ในขณะที่ประเทศไทยมีพื้นที่เพาะปลูกถั่วเหลืองประมาณ 86,413 ไร่ และผลผลิตรวมประมาณ 23,482 ตัน คิดเป็นพื้นที่ปลูกประมาณ 0.01% ของการผลิตทั่วโลก (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2566) ซึ่งไม่เพียงพอต่อความต้องการใช้ในประเทศจึงต้องมีการนำเข้าถั่วเหลืองจากต่างประเทศในปริมาณที่สูง เพื่อใช้ในอุตสาหกรรมอาหารสัตว์และการผลิตน้ำมันพืชอยู่ที่ประมาณ 3.28 ล้านตัน (ประชาชาติ, 2567) อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ซึ่งมีลักษณะเป็นฝนตกไม่สม่ำเสมอเป็นภัยคุกคามอย่างรุนแรงต่อความมั่นคงทางอาหาร และทำให้เกิดความกังวลเกี่ยวกับผลกระทบที่มีความสัมพันธ์กันต่อห่วงโซ่อาหาร ความเครียดจากความแห้งแล้งเป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญที่ซับซ้อน ซึ่งส่งผลกระทบต่อคุณลักษณะทางสัณฐานวิทยาและสรีรวิทยาหลายประการในทุกช่วงการเจริญเติบโตของถั่วเหลือง ตลอดจนส่งผลกระทบต่อผลผลิตของถั่วเหลืองในหลายภูมิภาคของโลก ในการเพาะปลูกถั่วเหลืองของหลายประเทศทั่วโลกต้องอาศัยน้ำฝนมากกว่า 90% แต่เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศทั่วโลก รูปแบบการตกของฝนที่ไม่สม่ำเสมอได้สร้างภัยคุกคามอย่างยิ่งต่อการผลิตถั่วเหลือง (Poudel *et al.* 2023) สัมมนาฉบับนี้จึงเป็นการรวบรวมข้อมูลการศึกษาผลกระทบของความเครียดจากสภาพแล้งในระยะพัฒนาการต่าง ๆ ของถั่วเหลือง เพื่อพัฒนากลยุทธ์การจัดการน้ำและปรับปรุงพันธุ์ถั่วเหลืองให้มีความทนทานต่อสภาพแล้ง สามารถรักษาเสถียรภาพของผลผลิตในสภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในอนาคต

2. ถั่วเหลืองและความสำคัญทางเศรษฐกิจ

ถั่วเหลือง เป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของโลกรองจากข้าวโพด เนื่องจากเป็นพืชที่มีปริมาณโปรตีนและปริมาณน้ำมันในเมล็ดสูง เมล็ดของถั่วเหลืองสามารถนำมาสกัดน้ำมัน และนำไปแปรรูปเป็นอาหารได้หลายชนิดและกากถั่วเหลืองยังนำไปใช้ในอุตสาหกรรมการผลิตอาหารสัตว์ นอกจากนี้ถั่วเหลืองยังสามารถปลูกเป็นพืชบำรุงดินได้เป็นอย่างดี (ฐิติพร และคณะ, 2558) ประเทศบราซิลเป็นผู้ผลิตถั่วเหลืองรายใหญ่ที่สุดของโลก และเป็นผู้ส่งออกรายใหญ่ของถั่วเหลืองคิดเป็นกว่า 90% ของผลผลิตเมล็ดพืชน้ำมันในประเทศบราซิล ในขณะที่ประเทศไทยมีพื้นที่เพาะปลูกถั่วเหลืองประมาณ 86,413 ไร่ และผลผลิตรวมประมาณ 23,482 ตัน คิดเป็นพื้นที่ปลูกประมาณ 0.01% ของการผลิตทั่วโลก (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2566) ซึ่งไม่เพียงพอต่อความต้องการใช้ในประเทศจึงต้องมีการนำเข้าถั่วเหลืองจากต่างประเทศในปริมาณที่สูง เพื่อใช้ในอุตสาหกรรมอาหารสัตว์และการผลิตน้ำมันพืชอยู่ที่ประมาณ 3.28 ล้านตัน (ประชาชาติ, 2567) อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันพื้นที่การปลูกและการผลิตถั่วเหลืองกลับมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่องทุกปี ทั้งนี้ เนื่องมาจากถั่วเหลืองเป็นพืชที่มีปัญหาโรคและแมลง ต้องการการดูแลมากกว่าพืชไร่ชนิดอื่นๆ และมีผลผลิตต่อไร่ต่ำ ทำให้การปลูกไม่คุ้มค่ากับการ

ลงทุน เกษตรกรจึงนิยมปลูกพืชไร่ชนิดอื่นที่ให้ผลตอบแทนมากกว่าเป็นพืชหลัก (ฐิติพร และคณะ, 2558) ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศทั่วโลก ทำให้ฝนตกไม่สม่ำเสมอและได้ก่อให้เกิดสภาพแห้งแล้งตามมา ส่งผลกระทบไปกับทั่วทุกพืชที่อาศัยน้ำฝนไม่เว้นแม้แต่การผลิตถั่วเหลือง (Poudel *et al.* 2023) ดังนั้นการศึกษาลักษณะการเจริญเติบโตของถั่วเหลืองภายใต้ความเครียดจากความแห้งแล้งจึงมีความสำคัญในการพัฒนากลยุทธ์การจัดการน้ำและปรับปรุงพันธุ์ถั่วเหลืองให้มีความทนทานต่อสภาพแล้งที่อาจเกิดขึ้นได้ในอนาคต

ระยะการเจริญเติบโตของถั่วเหลือง ประกอบด้วย 2 ระยะ คือ ระยะการเจริญเติบโตทางด้านลำต้นและใบ (Vegetative growth stages) และระยะเจริญพันธุ์ (Reproductive growth stage)

1. ระยะการเจริญเติบโตทางด้านลำต้นและใบ (Vegetative growth stages)

การพิจารณาถึงระยะการเจริญเติบโตในช่วง Vegetative growth นั้นถือเอาลำดับของข้อเป็นสำคัญ ข้อ (node) ได้แก่ ส่วนหนึ่งของลำต้นที่ใบมีการพัฒนาขึ้น เมื่อหลุดร่วงก็จะพบเป็นแผลเป็น (scar) การที่ข้อถูกใช้เป็นตัวกำหนดระยะการเจริญเติบโต ก็เนื่องมาจากที่มันปรากฏอยู่ที่ลำต้นเสมอ (อภิพรณ, 2546)

ตารางที่ 2.1 ระยะการเจริญเติบโตทางด้านลำต้นและใบ (Vegetative growth stages)

Growth stages	ระยะการเจริญเติบโต	รายละเอียด
VE	ระยะโผล่พื้นดิน (emergence)	ใบเลี้ยงเพ่งโผล่และอยู่เหนือผิวดิน
VC	ระยะใบเลี้ยง (cotyledon)	ใบประกอบเริ่มคลี่กางและขอบใบประกอบไม่แตะกัน
V1	ระยะข้อที่ 1 (first node)	ใบประกอบที่กางเต็มที่ในข้อที่ 1
V2	ระยะข้อที่ 2 (second node)	ใบจริงที่ 1 (1 st trifoliolate leaf) คลี่กางออกในข้อที่ 2
V3	ระยะข้อที่ 3 (third node)	ต้นถั่วเหลืองมีข้อ 3 ข้อแล้วบนลำต้น และในข้อที่ 3 จะมีใบจริงที่ 2 คลี่กางออกมา
V4	ระยะข้อที่ 4 (fourth node)	ต้นถั่วเหลืองมีข้อ 4 ข้อแล้วบนลำต้น และในข้อที่ 4 จะมีใบจริงที่ 3 คลี่กางออกมา
V5	ระยะข้อที่ 5 (fifth node)	ต้นถั่วเหลืองมีข้อ 5 ข้อแล้วบนลำต้น และในข้อที่ 5 จะมีใบจริงที่ 4 คลี่กางออกมา
Vn	ระยะข้อที่ (n) (n-node)	(n) เท่ากับลำดับของข้อบนลำต้นที่มีใบจริงคลี่กางออกเต็มที่

ที่มา : Fehr and Caviness (1977 อ้างโดย อภิพรณ, 2546)

2. ระยะเจริญพันธุ์ (Reproductive growth stage)

ระยะเจริญพันธุ์ หรือ Reproductive stage นั้นเริ่มตั้งแต่ถั่วเหลืองเริ่มออกดอก ออกฝัก และเมล็ดมีการพัฒนา ตลอดจนการสะสมน้ำหนักแห้งในเมล็ดและการสุกแก่

ตารางที่ 2.2 ระยะการเจริญเติบโตของระยะเจริญพันธุ์ (Reproductive stage) ในถั่วเหลือง

Growth stages	ระยะการเจริญเติบโต	รายละเอียด
R1	เริ่มออกดอก (beginning bloom)	มีดอกบาน 1 ดอกบนข้อใด ๆ ก็ตามบนลำต้น
R2	ออกดอกเต็มที่ (full bloom)	มีดอกทุกข้อยกเว้นข้อที่ 1 และข้อที่ 2 จากยอด
R3	เริ่มติดฝัก (beginning pod)	ฝักในข้อที่ 1 หรือข้อที่ 4 จากยอดมีขนาด 0.05 cm.
R4	ติดฝักเต็มที่ (full pod)	ฝักในข้อที่ 1 หรือข้อที่ 4 จากยอดมีขนาด 2 cm.
R5	เริ่มติดเมล็ด (beginning seed)	เมล็ดจากฝักในข้อที่ 1 หรือข้อที่ 4 จากยอดมีขนาดเมล็ด 3 mm.
R6	เมล็ดพัฒนาเต็มที่ (full seed)	ฝักในข้อที่ 1 หรือข้อที่ 4 จากยอดมีขนาดเมล็ดโตเต็มที่
R7	เริ่มสุกแก่ (beginning maturity)	ฝักแก่เริ่มเปลี่ยนสี หรือฝักใดฝักหนึ่งเปลี่ยนเป็นสีน้ำตาล
R8	สุกแก่เต็มที่ (full maturity)	ฝัก 95 เปอร์เซ็นต์เปลี่ยนเป็นสีน้ำตาล

ที่มา : Fehr and Caviness (1977 อ้างโดย อภิพรณ, 2546)

3. การขาดน้ำและการกระทบแล้ง

ภัยแล้งเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคมทั่วโลก โดยเฉพาะในพื้นที่เกษตรกรรมที่ปลูกถั่วเหลืองโดยอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก ภัยแล้งเกิดขึ้นเมื่อปริมาณน้ำฝนลดลงต่ำกว่าค่าปกติเป็นระยะเวลานาน ส่งผลให้เกิดการขาดแคลนน้ำที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและการผลิตทางการเกษตร (วิไลลักษณ์ และคณะ, 2564) การขาดน้ำ เช่น ฝนทิ้งช่วง ปริมาณน้ำฝนไม่เพียงพอ ดินเก็บความชื้นต่ำ ปริมาณน้ำใต้ดินน้อย (ศิริวรรณ และคณะ, 2567) ส่งผลกระทบต่อโดยตรงต่อกระบวนการสังเคราะห์แสง การสะสมน้ำหนักราก และการพัฒนาโครงสร้างของต้นถั่วเหลือง ส่งผลให้การสะสมพลังงานและสารอาหารในเมล็ดลดลง ทั้งนี้พืชมีกลไกการตอบสนองต่อสภาวะดังกล่าว เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตและขยายพันธุ์ได้กลไกการตอบสนอง ของพืชแบ่งได้เป็น 3 ลักษณะ ได้แก่

3.1 การหลบหลีกความแล้ง หมายถึง ความสามารถของพืชในการปรับตัวเพื่อหลีกเลี่ยงการเผชิญกับสภาวะแห้งแล้ง โดยการปรับวัฏจักรชีวิตให้สอดคล้องกับช่วงเวลาที่มีความชื้นเพียงพอ เช่น การเร่งการเจริญเติบโตและการสืบพันธุ์ให้เสร็จสิ้นก่อนที่สภาวะแห้งแล้งจะเกิดขึ้น (biology, 2017)

3.2 การหลีกเลี่ยงความแล้ง หมายถึง การปรับตัวของพืชเพื่อรักษาสมดุลของน้ำในต้นพืช แม้ในสภาวะความชื้นของดินต่ำ โดยพืชสามารถปิดปากใบเร็ว มีรากลึก ใบหนาเพื่อลดการคายน้ำ

และสะสมน้ำในเนื้อเยื่อก็จะเพิ่มโอกาสรอดในสภาวะแล้ง (Chaves *et al.*, 2016; Fang *et al.*, 2017)

3.3 การทนทานต่อความแล้ง หมายถึง ความสามารถของพืชในการรักษาการทำงานของเซลล์และเนื้อเยื่อในช่วงที่มีความแห้งแล้ง โดยพืชจะมีการสะสมสารป้องกัน เช่น โปรลีน (proline) และน้ำตาล รวมถึงการเปลี่ยนแปลงในระดับโมเลกุล

4. การตอบสนองในระยะพัฒนาการของถั่วเหลืองต่อความเครียดในสภาพแล้ง

4.1 ระยะการเจริญเติบโตทางด้านลำต้นและใบ

Elsalahy and Reckling (2022) ศึกษาความสามารถในการฟื้นตัวและความทนทานต่อความแล้งของถั่วเหลือง โดยเน้นการฟื้นตัวของลักษณะการสังเคราะห์แสงในช่วงการเจริญเติบโตต่าง ๆ ใช้แผนการทดลองสุ่มสมบูรณ์ในบล็อก (RCBD) ในแปลงใหญ่ขนาด 9×35 เมตร แบ่งเป็นแปลงย่อย 4 แปลง (6×6 เมตร) ทดลองการให้น้ำ 4 แบบ ได้แก่ การให้น้ำตามปกติ (irrigated) อาศัยน้ำฝน (rainfed) การขาดน้ำในช่วงระยะการเจริญเติบโตทางด้านลำต้นและใบ (V-stage) และระยะเริ่มออกดอก (F1-stage) โดยแต่ละแปลงย่อยแบ่งเป็น 3 บล็อกเพื่อสุ่มตัวอย่างซ้ำ และเก็บข้อมูล 2 ลักษณะ ได้แก่

1) การเจริญเติบโตทางด้านลำต้น Elsalahy and Reckling (2022) พบว่าในระยะการเจริญเติบโตของลำต้นและใบ (V-stage) การขาดน้ำส่งผลกระทบต่อความสูงของต้นถั่วเหลือง โดยกลุ่มควบคุมที่ได้รับน้ำตามปกติ (irrigated) มีการเจริญเติบโตสูงสุด กลุ่มที่อาศัยน้ำฝน (Rainfed) มีความสูงลดลงเล็กน้อย แต่ไม่กระทบต่อโครงสร้างต้น อย่างไรก็ตาม กลุ่มที่ขาดน้ำในระยะ V-stage ความสูงของต้นถั่วเหลืองลดลง 20% เมื่อเทียบกับกลุ่มที่อาศัยน้ำฝน (Rainfed) และความสูงของต้นถั่วเหลืองลดลง 25% เมื่อเทียบกับกลุ่มควบคุมที่ได้รับน้ำตามปกติ (irrigated) โดยไม่มีการฟื้นตัวของความสูงหลังจากการขาดน้ำในทุกระยะการเจริญเติบโต

2) ลักษณะการสังเคราะห์แสง ได้แก่

2.1) ปริมาณคลอโรฟิลล์ (Chlc) Elsalahy and Reckling (2022) พบว่าปริมาณคลอโรฟิลล์ ซึ่งแสดงถึงประสิทธิภาพการสังเคราะห์แสง ได้รับผลกระทบจากความแห้งแล้งในระยะ V-stage โดยในปีแรก (2020) ปริมาณคลอโรฟิลล์เพิ่มขึ้น 10% เมื่อเทียบกับกลุ่มควบคุม และในปีที่สอง (2021) พบว่าปริมาณคลอโรฟิลล์เพิ่มขึ้น 40% หลังสิ้นสุดความแห้งแล้ง โดยถั่วเหลืองมีการฟื้นตัวผ่านการสร้างคลอโรฟิลล์ใหม่ (ภาพที่ 4.1)

2.2) สัดส่วนฟลูออเรสเซนซ์คลอโรฟิลล์ (ChlF ratio) Elsalahy and Reckling (2022) พบว่า สัดส่วนฟลูออเรสเซนซ์คลอโรฟิลล์ ซึ่งสะท้อนถึงประสิทธิภาพของคลอโรพลาสต์และระบบการสังเคราะห์แสงเพิ่มขึ้น 4% ในปีแรก (2020) เมื่อเผชิญความแห้งแล้งในระยะ V-stage และในปีที่สอง (2021) สัดส่วนฟลูออเรสเซนซ์คลอโรฟิลล์ฟื้นตัวเพิ่มขึ้น 35% หลังจากได้รับน้ำ ซึ่งสูงกว่ากลุ่มที่ขาดน้ำในระยะ F1-stage ส่วนกลุ่มควบคุมและกลุ่มอาศัยน้ำฝนแสดงค่าที่คงที่และมีประสิทธิภาพสูงสุดในทุกระยะการเจริญเติบโต โดยเฉพาะในระยะ V-stage ที่ไม่มีการขาดน้ำ ระบบการสังเคราะห์แสงทำงานได้อย่างเต็มที่และไม่มีการลดลงของสัดส่วนฟลูออเรสเซนซ์คลอโรฟิลล์ (ภาพที่ 4.1)

2.3) ค่าอุณหภูมิความร้อนของใบ (Leaf Surface Temperature or LST)

Elsalahy and Reckling (2022) พบว่า ค่าอุณหภูมิความร้อนของใบซึ่งเป็นตัวบ่งชี้ความเครียดจากน้ำในพืช มีการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันระหว่างปีการทดลอง ในปีแรก (2020) ค่าอุณหภูมิความร้อนของใบไม่แสดงการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญจนกระทั่งหลังการขาดน้ำในระยะ V-stage ซึ่งทำให้ค่าอุณหภูมิความร้อนของใบเพิ่มขึ้น 45% สัมพันธ์กับการลดลงของปริมาณคลอโรฟิลล์และอัตราส่วนฟลูออเรสเซนซ์คลอโรฟิลล์ ในปีที่สอง (2021) ค่าอุณหภูมิความร้อนของใบเพิ่มขึ้น 9% หลังการขาดน้ำในระยะ V-stage แม้การเพิ่มขึ้นจะไม่รุนแรงเท่าปีแรกของการทดลอง (2020) แต่กลับสะท้อนถึงผลกระทบจากความแห้งแล้งที่ทำให้ถั่วเหลืองไม่สามารถควบคุมอุณหภูมิใบได้ รวมถึงส่งผลกระทบต่อกระบวนการสังเคราะห์แสง (ภาพที่ 4.1)

4.2 ระยะออกดอก

Du *et al.* (2020) ศึกษาผลกระทบของความเครียดจากภัยแล้งในระยะ R2–R6 ของถั่วเหลืองต่อการเผาผลาญซูโครสในใบและเมล็ดของถั่วเหลือง โดยพิจารณาความสามารถในการสังเคราะห์และสะสมสารอาหารภายใต้สภาวะแล้ง วางแผนทดลองแบบสุ่มสมบูรณ์ภายในบล็อก (RCBD) 3 ซ้ำ แบ่งการทดลองเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มควบคุมที่ได้รับน้ำตามปกติ (ความชื้นในดิน 70–80%) และกลุ่มที่ถูกจำกัดน้ำ (ความชื้นในดิน 35–40%) โดยการจำกัดน้ำจะดำเนินไปเป็นเวลา 45 วัน เริ่มจากระยะ R2 (ดอกบานเต็มที่) และเก็บข้อมูล 2 ลักษณะ ได้แก่

1) ผลของความเครียดจากภัยแล้งต่ออัตราการสังเคราะห์แสง ชีวมวลของลำต้น และน้ำหนักเมล็ด Du *et al.* (2020) พบว่า เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มควบคุม อัตราการสังเคราะห์แสงสุทธิของถั่วเหลืองทั้งสามสายพันธุ์ที่ศึกษา ได้แก่ CV.SN17, CV.SN8 และ CV.SN12 ลดลงโดยเฉลี่ย 63.93% ภายใต้ความเครียดจากการได้รับน้ำแบบจำกัดในช่วง 15–45 วันหลังออกดอก (ภาพที่ 4.2A) นอกจากนี้ ชีวมวลของลำต้นถั่วเหลืองทั้งสามสายพันธุ์ที่อยู่ภายใต้ความแห้งแล้งลดลง 19.77% ที่ 15 วันหลังออกดอก 32.44% ที่ 30 วันหลังออกดอก และ 48.37% ที่ 45 วันหลังออกดอก คิดเป็นค่าเฉลี่ยลดลง 33.53% (ภาพที่ 4.2B) ขณะที่น้ำหนักเมล็ดในช่วงแรกของการพัฒนาเมล็ด (15 วันหลังออกดอก) ระหว่างกลุ่มควบคุมและกลุ่มที่ได้รับน้ำแบบจำกัดไม่พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ อย่างไรก็ตาม น้ำหนักเมล็ดลดลง 41.65% ภายใต้กลุ่มที่ได้รับน้ำแบบจำกัดเมื่อเทียบกับกลุ่มควบคุม ในช่วงกลางถึงปลายของการพัฒนาเมล็ด (30–45 วันหลังออกดอก) เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มควบคุม (ภาพที่ 4.2C)

2) ผลของความเครียดจากภัยแล้งต่อปริมาณน้ำตาลในใบและการพัฒนาเมล็ด

Du *et al.* (2020) พบว่า ภาวะความแห้งแล้งทำให้ปริมาณแป้งที่สะสมในใบลดลงอย่างมีนัยสำคัญเมื่อเทียบกับกลุ่มควบคุม โดยมีค่าเฉลี่ยลดลง 15.13% ขณะเดียวกันปริมาณซูโครส ฟรุคโตส และกลูโคสในใบเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ โดยมีค่าเฉลี่ยเพิ่มขึ้น 33.40%, 61.59%, และ 15.50% ตามลำดับ ภายใต้สภาวะการได้รับน้ำแบบจำกัดเมื่อเทียบกับกลุ่มควบคุม ในช่วง 15–45 วันหลังออกดอก (ภาพที่ 4.3A–D) สำหรับเมล็ดที่กำลังพัฒนาพบว่า ภายใต้สภาพการควบคุมและสภาพที่ได้รับน้ำแบบจำกัด ปริมาณแป้งมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ในขณะที่ปริมาณฟรุคโตสและกลูโคสลดลงตามระยะการพัฒนาที่ศึกษา (ภาพที่ 4.3E, G, H) ในช่วงแรกของการพัฒนาเมล็ด (15 หลังออกดอก) ไม่พบความ

แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญของปริมาณแป้ง ฟรุคโตส หรือกลูโคสระหว่างกลุ่มควบคุมและกลุ่มทดลอง ในสภาพถูกจำกัดน้ำ แต่ในช่วงกลางและปลายของการพัฒนาเมล็ด (30–45 หลังออกดอก) กลุ่มทดลองในสภาพถูกจำกัดน้ำทำให้ปริมาณแป้ง ฟรุคโตส และกลูโคสลดลงอย่างมีนัยสำคัญในถั่วเหลือง ทั้งสามสายพันธุ์ (ภาพที่ 4.3E, G, H) เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มควบคุม ปริมาณซูโครสในเมล็ดภายใต้ กลุ่มทดลองที่ถูกจำกัดน้ำเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญถึง 48.24% ในช่วง 15–45 หลังออกดอก (ภาพที่ 4.3F)

4.3 ระยะการติดเมล็ด

Poudel *et al.* (2023) ศึกษาผลกระทบของความเครียดจากสภาพแล้งในระยะการออกดอก จนถึงติดเมล็ด (R1–R6) โดยประเมินความแตกต่างในการตอบสนองทางสรีรวิทยาและผลกระทบของความเครียดต่อผลผลิตและคุณภาพเมล็ดถั่วเหลือง วางแผนการทดลองแบบแยกแปลงในบล็อกกลุ่ม สมบูรณ์ (Split-Plot RCBD) 10 ซ้ำ แบ่งการทดลองเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มควบคุมได้รับน้ำเต็มที่ (100% ความต้องการน้ำ) และกลุ่มที่ได้รับน้ำแบบจำกัด (50% ความต้องการน้ำ) เก็บข้อมูล 2 ลักษณะ ได้แก่

1) ผลการตอบสนองทางสรีรวิทยาต่อภาวะแห้งแล้งในระยะการติดเมล็ดและ ระยะเมล็ดพัฒนาเต็มที่ (R3–R6)

1.1) ปริมาณเม็ดสีรงควัตถุในใบ (Leaf Pigments) Poudel *et al.* (2023) พบว่า ปริมาณคลอโรฟิลล์เฉลี่ยลดลง 9% ภายใต้กลุ่มที่ได้รับน้ำแบบจำกัด โดยเฉพาะในพันธุ์ S48XT90, G4620RX, และ P46A86X ที่มีการลดลงอย่างมีนัยสำคัญ ($p < 0.05$) ซึ่งแสดงถึงความเสียหายต่อ กระบวนการสังเคราะห์แสงในถั่วเหลืองบางพันธุ์ (ภาพที่ 4.4a)

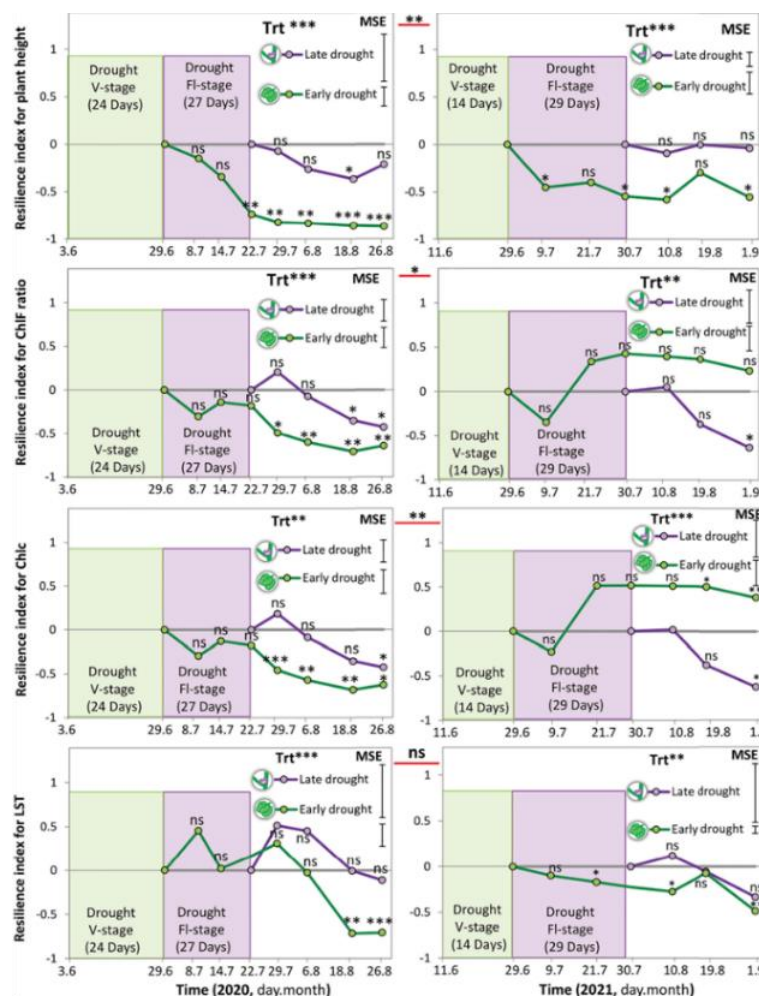
1.2) พื้นที่ใบจำเพาะ (Specific Leaf Area; SLA) Poudel *et al.* (2023) พบว่า พื้นที่ใบจำเพาะลดลงเฉลี่ย 24% ในกลุ่มที่ได้รับน้ำแบบจำกัด โดยพันธุ์ G4620RX มีการลดลงของ พื้นที่ใบจำเพาะสูงที่สุด ซึ่งแสดงถึงการลดลงของความหนาแน่นของใบ และอาจสัมพันธ์กับการลดลง ของคลอโรฟิลล์เฉพาะใบ (ภาพที่ 4.4b)

1.3) ประสิทธิภาพระบบโฟโตซิสเต็ม II (Photosystem II Efficiency; Φ_{PSII}) Poudel *et al.* (2023) พบว่า ประสิทธิภาพของระบบโฟโตซิสเต็ม II ลดลงเฉลี่ย 12% ในกลุ่มที่ได้รับ น้ำแบบจำกัด โดยพันธุ์ R15-2422 และ R01-416F มีการลดลงมากที่สุด ($p < 0.05$) ซึ่งแสดงถึง ผลกระทบต่อการสังเคราะห์แสงของพืชที่ไวต่อความเครียด ในทางกลับกัน พันธุ์ DM45X61 มีค่า ประสิทธิภาพระบบโฟโตซิสเต็ม II ที่คงที่มากกว่า แม้จะอยู่ในกลุ่มที่ได้รับน้ำแบบจำกัด (ภาพที่ 4.4c)

2) ผลของความเครียดจากสภาพแล้งต่อผลผลิตและคุณภาพเมล็ดถั่วเหลือง

Poudel *et al.* (2023) พบว่าความเครียดในสภาพแล้งจากสภาวะได้รับน้ำแบบจำกัด ในระยะการติด เมล็ดและระยะเมล็ดพัฒนาเต็มที่ (R3–R6) มีผลให้จำนวนเมล็ดและน้ำหนักเมล็ดของถั่วเหลืองลดลง อย่างมีนัยสำคัญ โดยจำนวนเมล็ดเฉลี่ยต่อต้นถั่วเหลืองลดลง 45% และน้ำหนักเมล็ดลดลง 35% เมื่อ เทียบกับกลุ่มควบคุม (ภาพที่ 4.5a และ 4.5b) นอกจากนี้ยังพบว่าสภาวะที่ได้รับน้ำแบบจำกัด ส่งผล ต่อคุณภาพของเมล็ด โดยปริมาณโปรตีนในเมล็ดเพิ่มขึ้นเฉลี่ย 4% ขณะที่ปริมาณน้ำมันในเมล็ดลดลง 2% เมื่อเทียบกับกลุ่มควบคุม (ตารางที่ 4.3) อีกทั้งยังพบว่าพันธุ์ถั่วเหลืองตอบสนองต่อความเครียด

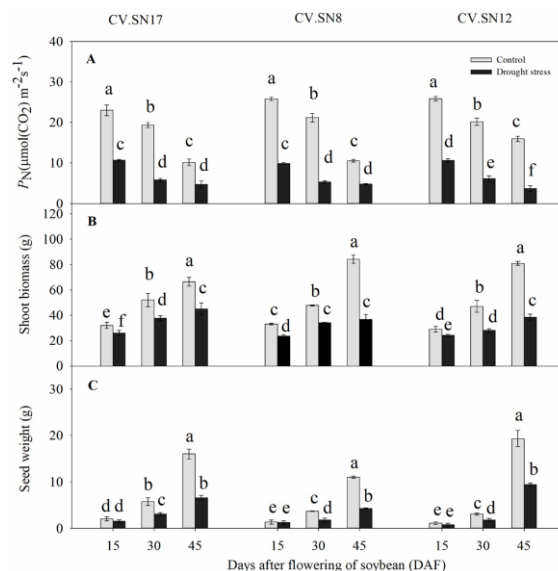
แตกต่างกัน พันธุ์ที่มีความทนทานต่อความเครียดแล้งสูง อย่างพันธุ์ LS5009XS และ G4620RX สามารถรักษาสภาพผลิตเมล็ดได้ดีกว่าพันธุ์อื่น โดยเฉพาะในแง่ของน้ำหนักเมล็ดและจำนวนเมล็ด (รูปที่ 4.5b) อย่างไรก็ตาม พบความสัมพันธ์เชิงลบระหว่างจำนวนเมล็ดและน้ำหนักเมล็ด โดยในสภาวะที่ได้รับน้ำแบบจำกัด เมล็ดที่เหลือรอดจะได้รับอาหารสะสมที่มากขึ้น ส่งผลให้น้ำหนักเมล็ดเฉลี่ยต่อร้อยละเมล็ดเพิ่มขึ้น แต่ต้องแลกมากับจำนวนเมล็ดที่ลดลง (ภาพที่ 4.5c)

ที่มา: Elsalahy and Reckling (2022)

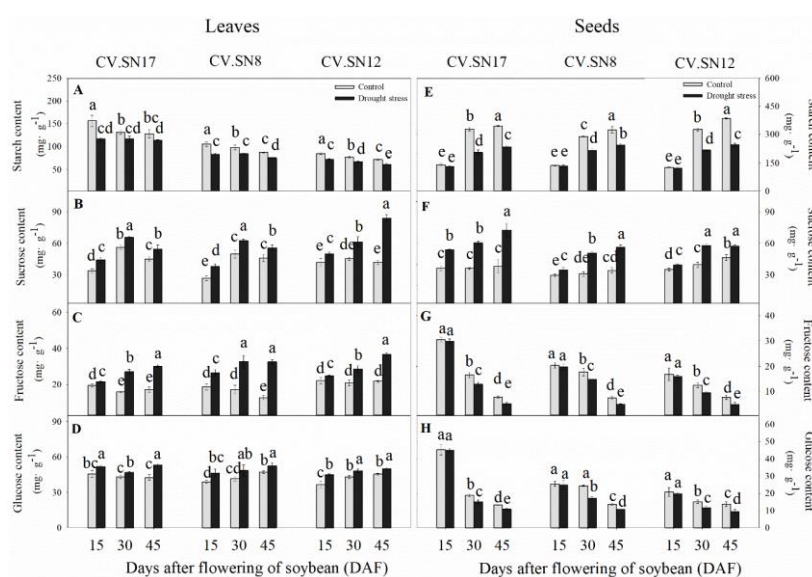
ภาพที่ 4.1 แสดงดัชนีความสามารถในการฟื้นตัวทางด้านความสูงของพืช (A, B) สัดส่วนฟลูออเรสเซนซ์คลอโรฟิลล์ (C, D) ปริมาณคลอโรฟิลล์ (E, F) และค่าอุณหภูมิความร้อนของใบ (G, H) ของถั่วเหลืองภายใต้สภาพการทดลองทั้ง 4 กลุ่ม ในปี 2020 (A, C, E, และ G) และปี 2021 (B, D, F, H) พื้นที่ที่ถูกทำเครื่องหมายด้วยสี่เหลี่ยม แสดงถึงระยะเวลาของสภาพการขาดน้ำในระยะต้นของการเจริญเติบโต (V-stage) และพื้นที่ที่ถูกทำเครื่องหมายด้วยสี่วง แสดงถึงระยะเวลาของสภาพการขาดน้ำในระยะออกดอก (Fl-stage) เส้นแนวตั้งแสดงถึงการทดสอบทางสถิติ Tukey's HSD ($p < 0.05$) ของค่าเฉลี่ยแปรปรวนมาตรฐาน ($n = 3$) และ Trt** หมายถึง ความแตกต่างที่มีนัยสำคัญระหว่างความสามารถในการฟื้น

ตัวจากสภาพการขาดน้ำในระยะ V-stage และสภาพการขาดน้ำในระยะออกดอก (F1-stage)

ที่มา: Du *et al.* (2020)

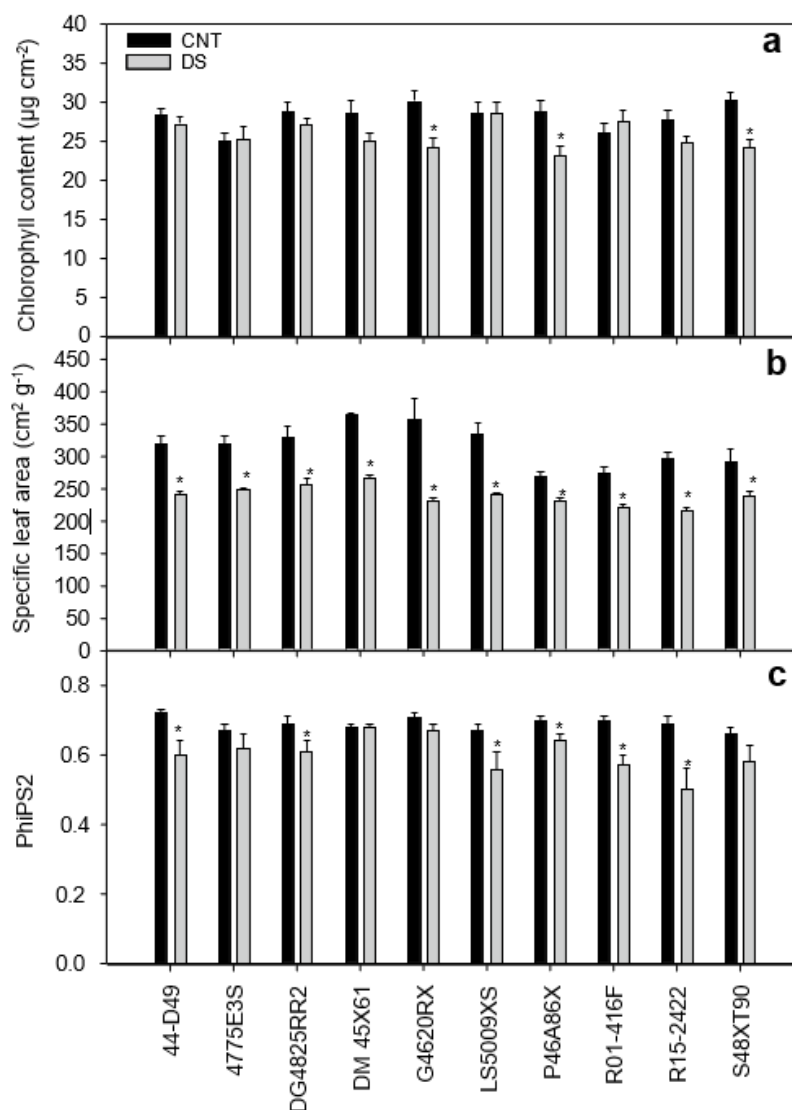
ภาพที่ 4.2 แสดงผลกระทบของความเครียดจากความแห้งแล้งต่ออัตราการสังเคราะห์แสง ชีวมวลของลำต้น และน้ำหนักเมล็ดในถั่วเหลืองสายพันธุ์ต่าง ๆ (A) คือ อัตราการสังเคราะห์แสง (B) คือ ปริมาณชีวมวลของลำต้น และ (C) คือ น้ำหนักเมล็ดของถั่วเหลืองสายพันธุ์ CV.SN17, CV.SN8 และ CV.SN12 ตัวอักษรที่แตกต่างกันเหนือแถบกราฟแสดงถึงความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญระหว่างค่าเฉลี่ยที่ระดับ ($p < 0.05$)

ที่มา: Du *et al.* (2020)

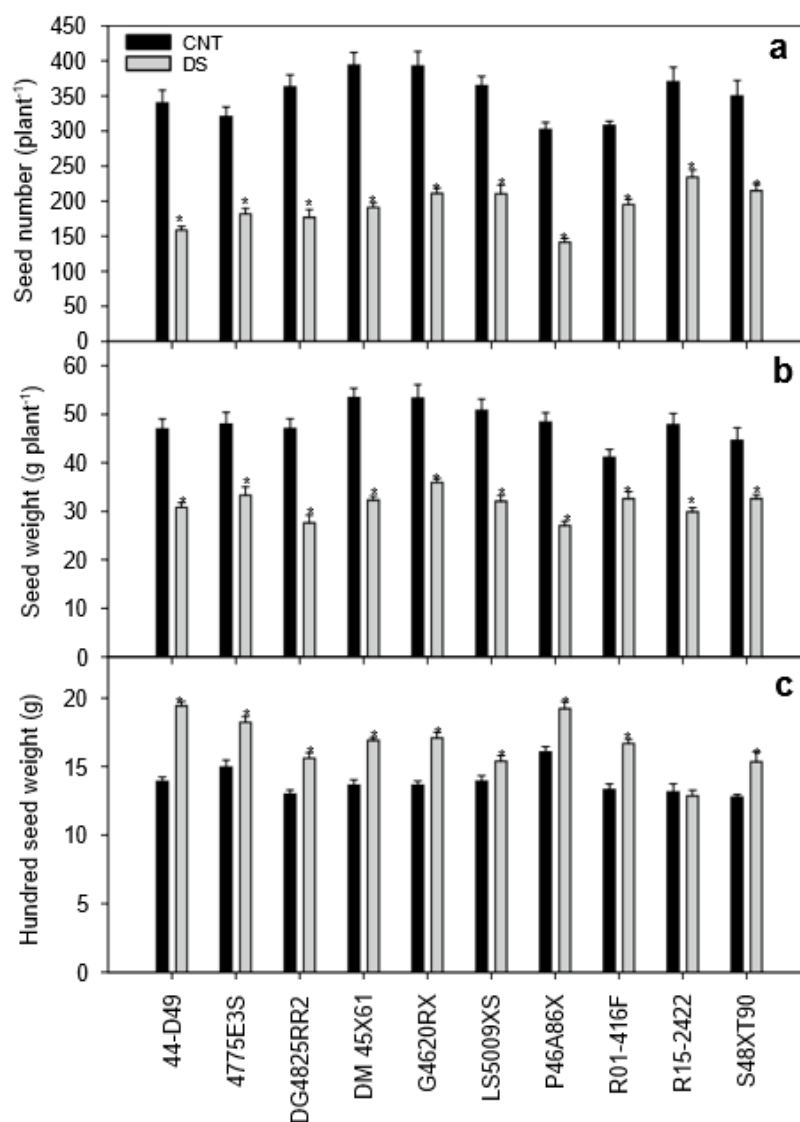
ภาพที่ 4.3 แสดงผลกระทบของความเครียดจากความแห้งแล้งต่อปริมาณแป้ง ซูโครส ฟรุคโตส และกลูโคสในใบและเมล็ด (A, E) ปริมาณแป้ง (B, F) ปริมาณซูโครส (C, G) ปริมาณฟรุคโตส

(D, H) ปริมาณกลูโคส ตัวอักษรที่แตกต่างกันเหนือแถบกราฟแสดงถึงความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญระหว่างค่าเฉลี่ยที่ระดับ ($p < 0.05$)

ที่มา: Poudel *et al.* (2023)

ภาพที่ 4.4 ผลของความเครียดจากภาวะแห้งแล้งต่อปริมาณคลอโรฟิลล์ (a) เนื้อที่ใบจำเพาะ (b) และประสิทธิภาพของระบบโฟโตซิสเต็ม II (PhiPS2, c) ในระยะออกดอกจนถึงติดเมล็ดในระยะแรก แถบแนวตั้งแสดงค่าเฉลี่ยของตัวอย่างจำนวน 10 ซ้ำ ± ค่าความคลาดเคลื่อนมาตรฐาน (SE) เครื่องหมาย * แสดงถึงความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญระหว่างสภาวะควบคุม (CNT) และความเครียดจากภาวะแห้งแล้ง (DS) สำหรับพันธุ์นั้น ๆ ที่ระดับนัยสำคัญ ($p < 0.05$)

ที่มา: Poudel *et al.* (2023)

ภาพที่ 4.5 แสดงจำนวนเมล็ด (เมล็ดต่อพืช, a) น้ำหนักเมล็ด (กรัมต่อพืช, b) และน้ำหนักเมล็ดต่อ 100 เมล็ด (กรัม, c) ของถั่วเหลือง 10 พันธุ์ ภายใต้สภาวะควบคุม (CNT) และความเครียดจากภาวะแห้งแล้ง (DS) แถบแนวตั้งแสดงค่าเฉลี่ยของตัวอย่างจำนวน 10 ซ้ำ $\pm$ ค่าความคลาดเคลื่อนมาตรฐาน (SE) เครื่องหมาย * แสดงถึงความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญระหว่างสภาวะควบคุมและสภาวะแห้งแล้งสำหรับพันธุ์นั้น ๆ ที่ระดับนัยสำคัญ ($p < 0.05$)

ตารางที่ 4.3 ความแปรผันในปริมาณโปรตีนและน้ำมันของเมล็ดถั่วเหลือง 10 พันธุ์ที่ปลูกภายใต้สภาวะควบคุมและความเครียดจากสภาวะแห้งแล้ง

Cultivars	Protein (%)			Oil (%)		
	CNT	DS	Change	CNT	DS	Change
44-D49	38.9±0.3 ^b	41.3±0.2 ^a	6.3	21.6±0.2 ^a	20.2±0.2 ^b	-6.6
4775E3S	38.8±0.5 ^b	41.6±0.3 ^a	7.3	21.6±0.4 ^a	20.8±0.3 ^a	-3.4
DG4825RR2	37.4±0.2 ^b	38.4±0.4 ^a	2.5	22.2±0.2 ^a	22.3±0.2 ^a	0.9
DM 45X61	38.4±0.2 ^b	39.5±0.2 ^a	2.9	22.2±0.3 ^a	21.6±0.2 ^a	-2.3
G4620RX	38.4±0.2 ^b	40.7±0.3 ^a	6.0	21.2±0.3 ^a	20.7±0.3 ^a	-2.2
LS5009XS	39.3±0.4 ^a	39.6±0.4 ^a	1.0	22.1±0.3 ^a	22.2±0.3 ^a	0.5
P46A86X	36.9±0.2 ^b	40.4±0.4 ^a	9.5	22.7±0.2 ^a	21.5±0.4 ^b	-5.2
R01-416F	39.7±0.4 ^a	39.7±0.6 ^a	0.1	20.7±0.3 ^a	20.8±0.3 ^a	0.6
R15-2422	40.6±0.6 ^a	39.6±0.4 ^b	-2.3	22±0.3 ^a	22.3±0.3 ^a	1.6
S48XT90	37.6±0.5 ^b	40.3±0.5 ^a	7.3	22.5±0.4 ^a	21.5±0.2 ^b	-4.5

^{1/}ค่าต่าง ๆ แสดงค่าเฉลี่ย (n = 10) ± ค่าความคลาดเคลื่อนมาตรฐาน (SE) สำหรับพารามิเตอร์คุณภาพของถั่วเหลือง 10 พันธุ์ภายใต้สภาวะควบคุม (CNT) และความเครียดจากสภาวะแห้งแล้ง (DS)

^{2/}ตัวอักษรที่แตกต่างกันในตำแหน่งยกกำลัง แสดงถึงผลกระทบที่มีนัยสำคัญของการทดลองที่แตกต่างกัน

^{3/}พารามิเตอร์ที่กำหนดระหว่างการทดลอง ค่าลบแสดงถึงการลดลงในเปอร์เซ็นต์ และค่าบวกแสดงถึงการเพิ่มขึ้นในเปอร์เซ็นต์ภายใต้ความเครียดจากสภาวะแห้งแล้งเมื่อเทียบกับกลุ่มควบคุม

ที่มา: Poudel *et al.* (2023)

5. สรุป

เมื่อถั่วเหลืองได้รับความเครียดจากสภาพแล้ง พบว่าในระยะการเจริญเติบโตทางลำต้นและใบ (V-stage) ทำให้ความสูงของต้นถั่วเหลืองลดลง เมื่อเทียบกับกลุ่มควบคุม และไม่สามารถฟื้นตัวได้หลังจากพ้นช่วงความแห้งแล้ง ปริมาณคลอโรฟิลล์เพิ่มขึ้นในปีแรกและในปีที่สองของการทดลอง อัตราส่วนฟลูออเรสเซนซ์คลอโรฟิลล์เพิ่มขึ้นเล็กน้อยในปีแรกและเริ่มฟื้นตัวในปีที่สอง ค่าอุณหภูมิความร้อนของใบเพิ่มขึ้นในปีแรกและลดลงในปีถัดไป ในช่วงระยะออกดอก อัตราการสังเคราะห์แสงลดลงในช่วง 15-45 วันหลังออกดอก เช่นเดียวกันกับที่ชีวมวลของลำต้นลดลง น้ำหนักเมล็ดลดลงในช่วงกลางถึงปลายของการพัฒนาเมล็ด ปริมาณแป้งในใบลดลง แต่ปริมาณซูโครส ฟรุกโตส และกลูโคสในใบเพิ่มขึ้น และในช่วงระยะติดเมล็ดของถั่วเหลือง ปริมาณคลอโรฟิลล์ในใบลดลง พื้นที่ใบจำเพาะลดลง และความแห้งแล้งยังส่งผลให้จำนวนฝักและน้ำหนักเมล็ดลดลงอย่างมีนัยสำคัญ โดยเมล็ดที่เหลืองจะได้รับอาหารสะสมมากขึ้น น้ำหนักเมล็ดเฉลี่ยต่อเมล็ดเพิ่มขึ้น แต่จำนวนเมล็ดจะลดลง อย่างไรก็ตามการปรับปรุงพันธุ์ที่ทนทานต่อความแห้งแล้ง และการจัดการน้ำในระยะสำคัญของถั่วเหลือง จะเป็นแนวทางสำคัญในการเพิ่มผลผลิตในพื้นที่ที่ต้องเผชิญกับภัยแล้ง

6. เอกสารอ้างอิง

- กรมส่งเสริมการเกษตร. 2566. กรมส่งเสริมการเกษตรเดินทางเพิ่มปริมาณเมล็ดพันธุ์ถั่วเหลือง สร้างความมั่นคงอาหารของประเทศ. แหล่งที่มา: <https://www.doae.go.th/กรมส่งเสริมการเกษตรเดินทางเพิ่มปริมาณเมล็ดพันธุ์ถั่วเหลือง-สร้างความมั่นคงอาหารของประเทศ-6/>. สืบค้นเมื่อวันที่ 17 ธันวาคม 2567.
- ฐิติพร มาซิโกวา, สุดชล วุ่นประเสริฐ และพรรณลดา ติตตะบุตร. 2558. การปรับปรุงพันธุ์ถั่วเหลือง เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการตรึงไนโตรเจนในสภาพที่มีไนโตรเจนสูง. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, นครราชสีมา. 65 น.
- ประชาชาติ. 2567. ถั่วเหลืองในประเทศไม่เพียงพอ ปี'66 นำเข้า 3.28 ล้านตัน มูลค่าเกือบ 7 หมื่นล้าน. แหล่งที่มา: <https://www.prachachat.net/economy/news-1714854>. สืบค้นเมื่อวันที่ 17 ธันวาคม 2567.
- ทิพย์รัตน์ พันธุ์ธ. 2555. การศึกษาการเจริญเติบโตและการผลิตเมล็ดพันธุ์ถั่วเหลืองฝักสดในฤดูปลายฝนปี 2552 และ 2553. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท. มหาวิทยาลัยแม่โจ้. 125 น.
- วิไลลักษณ์ นิยมมณีนรัตน์, อิชณิกา ศิวยพรพรมณ์, ปกฉัตร ชูติวิศุทธิ์, ชาลิดา อ่อนไสว, พิชชา กันต์ธนะเดชา และธรรมนัญญา ศักดิ์เจริญ. 2564. แนวทางการศึกษาผลกระทบของภัยแล้งต่อระบบนิเวศทางน้ำ. วารสารสิ่งแวดล้อม. 25(2). แหล่งที่มา : <https://thaienvi.com/article/view/311>. สืบค้นเมื่อวันที่ 17 ธันวาคม 2567.
- ศิริวรรณ รื่นรมย์, รังสรรค์ เกตุอ็อต และนิติ เอี่ยมชื่น. 2567. การประเมินความแห้งแล้งแบบหลายฉากทัศน์ด้วยดาวเทียมโดยใช้ดัชนีความเครียดของน้ำในพืช ในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำสุก อำเภอมะนัง จังหวัดยะลา.วารสารวิชาการเพื่อการพัฒนาบัณฑิตกรรมเชิงพื้นที่. 5(3): 93–105.
- อภิพรรณ พุกภักดี. 2546. ถั่วเหลือง:พืชของไทย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 264 น.
- Biology. 2017. ความเครียดของพืช (plant stress). สาขาชีววิทยา สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี. แหล่งที่มา https://biology.ipst.ac.th/?p=3361&utm_source=com. สืบค้นเมื่อวันที่ 13 ธันวาคม 2567.
- Chaves, M. M., J. Flexas and C. Pinheiro. 2016. Photosynthesis under drought and salt stress: Regulation mechanisms from whole plant to cell. *Annals of Botany*. 103(4): 551–560.
- Du, Y., Q. Zhao, L. Chen, X. Yao, H. Zhang, J. Wu and F. Xie. 2020. Effect of drought stress during soybean R2–R6 growth stages on sucrose metabolism in leaf and seed. *International Journal of Molecular Sciences*. 21(618): 1-19.
- Elsalahy, H. H. and M. Reckling. 2022. Soybean resilience to drought is supported by partial recovery of photosynthetic traits. *Frontiers in Plant Science*. 13(971893): 1-17.
- Fang, Y., L. Xiong and J. K. Zhu. 2017. A systems approach to understand drought stress tolerance in plants. *Nature Communications*. 8(1): 1143.

- Poudel, S., R. R. Vennam, A. Shrestha, K. R. Reddy, N. K. Wijewardane, K. N. Reddy and R. Bheemanahalli. 2023. Resilience of soybean cultivars to drought stress during flowering and early-seed setting stages. *Scientific Reports*. 13(1277): 1-13.
- U.S. Department of Agriculture (USDA). 2023. Foreign Agricultural Service. แหล่งที่มา: <https://www.fas.usda.gov/data/production/commodity/2222000>. สืบค้นเมื่อวันที่ 17 ธันวาคม 2567.